

Koncentration och ineffektivitet

Per-Olof Bjuggren har i Ekonomisk Debatt 2/81 sökt misstänkliggöra Konkurrensutredningens förslag mot bakgrund av modern ekonomisk litteratur på området. Löwbeer menar, att annan litteratur, som är relevant, istället tydligt visar på behovet av förstärkt lagstiftning.

Per-Olof Bjuggrens artikel "Brister i konkurrensutredningens betänkande" i *Ekonomisk Debatt* 2/81 ger anledning till åtskilliga frågetecken. Bjuggren har inga höga tankar om myndigheternas förmåga att särskilja de fall av koncentration som kan antas medföra samhällsskadlig verkan. Att samhället skulle sakna möjlighet att ingripa mot den ytterlighetsform av kartellbildning, som fusionen kan sägas utgöra, är knappast logiskt. Utan att gå in på alla detaljer i artikeln vill jag kommentera vissa punkter.

Fritt marknadstillträde

Bjuggren tycks ha en stark tilltro till att ett formellt oregrerat marknadstillträde är en tillräcklig förutsättning för fri konkurrens. I praktiken är det dock ofta så att tex en dominerande marknadsställning möjliggör för företaget att upprätta oöverkomliga hinder för marknadstillträde. Etableringskostnaderna kan vara oöverstigliga. En medveten tillämpning av "predatory pricing" – underprisättning – kan krossa potentiella konkurrentföretags möjligheter att få ett fotfäste på marknaden. Mer eller mindre explicita hot om att störa ursprungsmarknaden för import kan leda till ett ömsesidigt hemmamarknadsskydd. På-

tryckningar på leverantörer att inte leverera till konkurrentföretag – med hot om att annars överge leverantören – har tillämpats i många fall. Tendenser till internationell kartellbildning eller tysta samförstånd av mer svåråtkomligt slag resulterar i en allt annat än fri internationell handel. Export till Sverige kan försvåras av praktiska omständigheter, tex inom tjänstesektorn, av höga transportkostnader, lagringssvårigheter eller handelshinder av annan art. I de situationer där marknadstillträdet omöjliggörs eller försvåras finns särskild anledning att studera effekterna av en hög grad av koncentration.

Koncentration och konkurrenstryck

Beträffande frågan om koncentrationens konsekvenser för effektiviteten vill jag komplettera bilden med att hänvisa till en av USA-ekonomen F M Scherer utförd undersökning [1974]. Scherer har på grundval av omfattande studier av koncentrationsutvecklingen inom tolv viktigare industrigrenar i sex olika länder funnit, att graden av konkurrenstryck har en betydande inverkan på hur man utnyttjar rationaliseringsmöjligheterna efter en fusion. När företag efter en sammanslagning fortfarande var utsatta för hård konkurrens sökte de aktivt rationalisera verksamheten. När sådant tryck saknades var rationaliseringarna ringa. Förklaringen härtill är att det minskade konkurrenstrycket till följd av fusionen också minskar incitamentet, tvånget, att rationalisera verksamheten. Det finns ingenting som talar för att slutsatserna av Scherers undersökning inte skulle vara tillämpliga också på svenska företag.

Det bör också påpekas att även om ett företag i konkurrens och av effektivitetsskäl uppnår en dominerande marknadsstorlek är detta inte någon garanti för att det förblir effektivt och ännu mindre för att eventuella effektivitetsvinster kommer konsumenterna tillgodo.

Torsten Löwbeer är Näringsfrihetsombudsman.

En dominerande marknadsstorlek kan vidare uppnås genom förvärv betingade av andra än effektivitetsskäl. En i sammanhanget intressant utredning har gjorts av Bengt Rydén [1971]. Utredningen testade olika motiv för företags-samgående, tex ökade stordriftsfordelar, finansieringsfordelar, konkurrensbe-gränsningsmotivet osv. Rydéns utredning visade bla att ett väsentligt motiv för företagsförvärv var att minska konkurrensen. Bjuggren har säkert rätt när han tvivlar på att ägarna i ett företag med monopolmakt är "mindre vinstintresserade än ägarna av ett företag utan monopolmakt", men enbart vinstintresse garanterar inte effektivitet.

I OECD-rapporten "Concentration and Competition Policy" [1979] – som bygger på ett mycket omfattande referensmaterial och som, liksom Bjuggren, bla refererar till Demsetz [1973] – anges flera sannolika negativa effekter av en hög grad av koncentration: 1) Det finns risk för att den optimala resursfördelningen inom näringslivet inte uppnås. 2) Priserna tenderar att vara högre och produktionen lägre än vid konkurrens. 3) Priserna kan sättas vid en nivå som gör det möjligt för de minst effektiva företagen att överleva. 4) Den interna företags-effektiviteten kan påverkas negativt. 5) Innovationsförmågan kan försvagas. 6) Höga vinster kan uppstå i de dominerande företagen. 7) I en recession tenderar priserna att förbli höga. Enligt rapporten står det klart att en hög eller ökande grad av koncentration inte endast är resultatet av stordriftsfördelar. (Jfr även Prais, [1976].)

Det är som Scherer [1974] påpekar en mängd svåra frågor som en myndighet måste analysera för att bedöma fusioner. Teoribildningen är föga utvecklad. Både ekonomiska och andra frågor är synnerligen komplexa. Besvärliga värderingar måste göras. Framtida händelser måste förutses på basis av uppgifter från parter med "strong vested interest" i det slutliga beslutet. Parterna har sålunda knappast maximalt incitament för uppriktighet. I dessa komplicerade avgöranden är det därför särskilt betydelsefullt med

en öppen debatt baserad på ett gott informationsunderlag. Förutsättningarna för riktigare beslut blir då otvivelaktigt större.

Flera ytterligare aspekter kan införas i resonemangen. Det kan tex enligt Fox [1979] diskuteras om man vid bedomningen av verkningarna av en fusion ska ta hänsyn endast till ekonomiska effekter, eller om man ska föredra ett stort antal konkurrenter och entreprenör-sanda, så länge som inga större stordrifts-fördelar går förlorade. En låg grad av koncentration kan vara eftersträvans-värd om man önskar sprida makten och beslutsfattandet så att en persons näringsutövande inte i så hög grad blir beroende av beslut fattade av ett fåtal dominerande näringsutövare. Enligt Fox finns det inga bevis för att hänsynstaganden till sociala effekter av tex en fusion försämrar effektiviteten i näringslivet.

Högsta pris och prisdiskriminering

Möjligheten att förordna om högsta pris har funnits i konkurrensbegränsningslagen sedan 1956 och har till syfte att erbjuda samhället en yttersta möjlighet att ingripa när man genom förhandling inte kunnat undanröja en i lagens mening skadlig verkan, som består i att priset med hänsyn till kostnaderna och övriga omständigheter uppenbart är för högt. Enligt förarbetsuttalanden avses även fall då dessa kostnader i sin tur är onormalt höga, tex till följd av underlåtenhet från företag i skydd av en konkurrensbe-gränsning att vidta rationaliseringsåtgärder i en omfattning som måste anses rimlig.

Bjuggrens tankegångar om prisdiskriminering tyder på oklarhet om begreppet. Konkurrensbegränsningslagen bygger på principen om pris efter prestation och ger därför utrymme för prisdifferen-tiering som främjar en effektiv struktur-utveckling. Att prisdiskriminering i dess vedertagna bemärkelse kan ha skade-effekter bla på prisnivån är närmast en självklarhet. Maktrabattproblematiken har bla behandlats av Ulf Bernitz [1981]. Han har pekat på att när dominerande köpare uppnår särskilt förmånliga villkor

endast på grund av sin storlek, resulterar det i en koncentration och ännu sämre möjligheter "för självständiga mindre och medelstora företag att till följd av prisdiskriminering kunna hävda sig i konkurrensen. Härefter ligger en allvarlig fara för möjligheterna att i framtiden bibehålla en decentraliserad marknadsekonomi i Sverige".

Möjligheter att effektivt ingripa mot alla former av samhällsskadliga konkurrensbegränsningar – särskilt på koncentrerade och från utlandskonkurrens relativt skyddade marknader – är en viktig förutsättning för bevarandet av en fungerande marknadsekonomi.

Referenser

- Bernitz, U, [1981], "Mera om prisdiskriminering", *Svensk Juristtidning*
- Demsetz, H, [1973], "Industry Structure, Market Rivalry and Public Policy", *Journal of Law and Economics*, April
- Fox, E, M, [1979], "Book Review – A Clarion Universe of Microeconomic Policy", *New York University Law Review*
- OECD, [1979], *Concentration and Competition Policy* (OECD, Paris)
- Prais, S, J, [1976], *The Evolution of Giant Firms in Britain*, Cambridge University Press, Cambridge
- Rydén, B, [1971], *Fusioner i svensk industri*, IUI och Almqvist & Wiksell, Stockholm
- Scherer, F, M, [1974], "Secrecy, The Rule of Reason, and European Merger Control Policy", *The Antitrust Bulletin*, no 1